

ULUSLARARASI EKONOMİK ANAYASAL DÜZEN*

Vural Fuat SAVAŞ**

Özet***

İktisat teorileri içinde yeni bir alan olan Toplumsal Seçim Teorisi (Kamu Tercih Teorisi) ya da Anayasal İktisat hükümetlerin keyfi karar alma yollarını kısıtlamayı amaçlamaktadır. Bu makalede, bu yaklaşımın GATT ve Maastricht Antlaşması gibi uluslararası anlaşmalar ve OECD, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar yoluyla iktisadi konulara yalnız ulusal değil, uluslararası düzeyde de uygulanabileceğini vurgulamaktayız.

Elbette ki, burada akla gelebilecek birinci en iyi çözüm yolu piyasa mekanizmasıdır. Ancak bunun gerçekleşmesi uzun zaman alacağından, bu süreci hızlandırmak amacıyla uygulanabilecek ikinci en iyi yöntem olarak, en azından şimdilik, uluslararası anlaşmalar ve kuruluşlar görülmektedir. Buna "Uluslararası Anayasal Düzen" de diyebiliriz.

I. Giriş

Bir ulusal devlet sınırları içinde siyasi iktidarın ekonomik faaliyetlerle ilgili takdiri yetkisinin (vergi koyma, para basma, borçlanma, kamulaştırma, özelleştirme gibi) anayasal kurallarla sınırlanması gerektiği fikri Anayasal İktisat'ın temel konusunu oluşturur. Siyasi iktidarın (devlet başkanı, hükümet, parlamento ve bürokrasi anlamında) takdiri yetkisini sınırlamakla sadece ekonominin serbest piyasa koşullarına göre işlemesi sağlanmakla kalmaz, aynı zamanda ferdi özgürlükler de devlete karşı korunmuş olur.

* Anayasa Mahkemesi'nin 35. Kuruluş Yıldönümü nedeniyle 26-27 Mayıs 1997'de düzenlenen sempozyuma sunulan bildiri.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

*** For the summary in English see the end page of the Article.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde uluslararası ekonomik ilişkilerde ortaya çıkan bazı önemli değişimler Anayasal İktisat'ın alanını genişletip, uluslararası ilişkileri de kapsayabileceğini düşündürecek niteliktedir. "Uluslararası bağılılık" (interdependence) ve "Küreselleşme" (globalization) adı verilen ve dünya uluslarının ekonomik yaşamın her alanında (dış ticaret, finansal akımlar, döviz kuru, yabancı sermaye, çok uluslu şirketler, teknoloji transferi ve göç hareketleri gibi) birbirleriyle sıkı ilişki içinde olduğunu gösteren bu yeni ilişkiler uluslararası daha sıkı ve istikrarlı bir işbirliği (cooperation) ve koordinasyonu (coordination) gerekli kılmıştır.

Şimdilik bazı uluslararası kurumlar Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (World Bank), Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Genel Ticaret ve Tarifeler Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi¹ ve uluslararası anlaşmalar ile sağlanmakta olan uluslararası işbirliği ve koordinasyonun daha sistemli ve kalıcı bir düzene kavuşturulması bütün devletler açısından yararlı olacaktır. Böyle bir amaca ulaşmak için karşımızda iki alternatif çözüm yolu olduğu düşünülebilir.

Bunlardan birincisi, çeşitli nedenlerle bütün ulusal ekonomilerde görülen "serbest piyasa koşullarına dönmek" sürecini hızlandırmak olabilir. Ulusal ekonomilerin hepsi veya büyük bir kısmı serbest piyasa koşullarına göre işlerse, uluslararası ilişkilerin de, herhangi bir dış müdahaleye gerek kalmadan işleyeceği ümit edilebilir. Ancak böyle bir ümidin gerçekçi olmadığını düşündüren bazı önemli nedenler vardır. Bunların başında ulusal para arzının, büyük ölçüde, siyasal takdiri yetkiye göre belirlenmesi gelir. Ayrıca çok uluslu şirketlerin zaman zaman monopol, çoğu defa da oligopol koşulları içinde çalışmasının yarattığı sorunlar vardır. Sıcak para (hot money) adı verilen ve uluslararası faiz farklarına göre ülkeler arasında, modern haberleşme ve enformasyon teknolojilerinden de yararlanarak, hızlı ve önemli miktarlarda hareketlilik gösteren, uluslararası finansal akımlar da dünya ekonomisinin istikrarını bozan ve bu nedenle, serbest piyasa koşullarına duyulan güveni azaltan bir faktördür.

İkinci alternatif, en azından birinci alternatifin gerçekleşmesini beklerken başvurulmasında yarar olan bir diğer yöntemdir. Buna göre; belli bazı uluslararası kurumlar ve kurallar yardımıyla global işbirliği ve koordinasyon sağlanmaya çalışılır. İkinci Dünya Savaşı'nı takiben kurulmuş bulunan ve başlıca amaçları uluslararası ekonomik ilişkileri istikrarlı bir yapıya kavuşturarak, dünya barışını korumak olan IMF, Dünya Bankası, GATT ve Uruguay Antlaşması ile kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile çalışmalarında dünya siyasi istikrarını sağlamak amacı ağır basan Birleşmiş Milletler Örgütü (UN) bu ikinci alternatifi uygulamakla görevlendirilebilir.

1 Bugün çok sayıda uluslararası kuruluş vardır. Biz burada sadece, ele aldığımız konu yönünden önem taşıyanları zikretmekle yetiniyoruz.

Bu bildirinin amacı önce; global işbirliği ve koordinasyonu sağlamayı zorunlu kılan nedenleri açıklamak; sonra da uluslararası ekonomik anayasal düzenin gereği ve nasıl kurulabileceği ile ilgili bazı önerileri tartışmaya açmaktır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinde konumuz yönünden önem taşıyan, temel değişimleri :

1. Ulusal ve Uluslararası Para Sisteminin Değişmesi
2. Uluslararası Ticari İlişkilerin Değişmesi
3. Finansman Devrimi

olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. Aşağıda sırasıyla bu üç değişmeyi inceleyeceğiz. Bu incelemeyi yaparken üzerinde durulacak olan konu, bu değişmelerin uluslararası işbirliği ve koordinasyonu gerekli kılan yönleri üzerinde durmak ve bu gereksinmenin uluslararası bir anayasal sözleşme ile giderilip giderilemeyeceğini incelemek ve böyle bir çözümün "ulusal egemenlik" kavramı ile bağdaşır bağdaşmayacağını tartışmak olacaktır.

II. Ulusal ve Uluslararası Para Sisteminin Değişmesi

Ulusal devlet, dört yüz yıllık tarihi olan bir toplumsal kurumdur. Bu dört yüz yıl içinde teokratik devletten laik devlete, tiranlıktan monarşiye, monarşiden demokrasiye geçilmiştir. Egemenliğin kaynağı ve kime ait olduğu ile ilgili tartışmalar, devlet kimliğini ve işleyiş esaslarını devamlı olarak değiştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenen çağdaş devlet, laik ve demokratik bir hukuk devletidir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu devlete yeni bir sıfat daha eklenmiş ve devlet "refah devleti" kimliğini kazanmıştır. "Bekçi Devlet" veya "Jandarma Devlet" diye adlandırılan devlet sadece yurt içinde adaleti sağlamak (adalet hizmeti), güveni korumak (polis hizmeti) ve yurdu dış düşmanlara karşı savunmaktan (savunma hizmeti) ibaret olan devletin "klasik görevleri"ni yerine getirmekle yükümlüydü. Refah devleti ise, bu klasik devlet görevleri yanında yaşlılık ve hastalık sigortası, ücretsiz sağlık ve eğitim hizmeti gibi yeni bazı görevler yüklenmiştir. Refah devletinin konumuz yönünden önemi, "devlet bütçesi açıkları" nedeniyledir. Temsili demokrasilerde, toplum tercihleri; siyasi partiler ve çıkar grupları aracılığı ile belirlenir. Oy maksimizasyonunu amaç edinmiş siyasi partiler, seçmenlerine yeni yeni haklar vaad ederken, bu vaatleri karşılamak için gerekli geliri sağlayacak yeni vergilere başvurmaktan (seçimleri kaybetmemek için) özenle kaçınırlar. "Vergilemeden harcama yapmak" gelenek halini almış ve pek çok demokratik ülkede "açık bütçe" rejimin ayrılmaz bir niteliği olmuştur.

Bütçe açıklarının finansmanı; vergiler, borçlanma ve para basımı yoluyla mümkündür. Vergi seçeneği kullanılmayınca geriye sadece borçlanma ve para basımı kalmakta ve açık bütçeli demokrasiler "borçlu demokrasiler" ve "enflasyoncu demokrasiler"e dönüşmektedir. (Savaş, 1997).

Bu durumun ulusal ekonomide yol açtığı sorunlar üzerinde durmayacak ve dikatimizi doğrudan doğruya uluslararası bir sorun üzerinde yoğunlaştıracacağız. Bilindiği gibi uluslararası parasal sistem, yani "döviz kuru" sistemi, sadece ulusal paraların bir-biri ile değişim oranlarını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda, ulusal para arzını belirleyen bir kriter rolü de oynar. İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar (zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte) dünyada "Altın Standardı Sistemi" (gold standard system) adı verilen sistem geçerliydi. Bu sistemde ulusal para arzı, siyasi otoritenin takdiri yetkisine değil, ulusal altın rezervine tabiydi. Ulusal para arzı, ancak ulusal altın rezervi artarsa artırılabilirdi. Çeşitli ulusal paralar arasındaki değişim oranı, yani döviz kuru, ulusal paraların temsil ettiği ve dönüştürülebileceği altın miktarı tarafından belirleniyordu. Dolayısıyla siyasi iktidarın ulusal para arzını dilediği zaman ve dilediği ölçüde arttırması mümkün değildi². Altın Standardı Sistemi bu özellikleri nedeniyle hem ulusal para arzında (dolayısıyla genel fiyat seviyesinde) ve hem de döviz kurlarında istikrar sağlıyordu.

İkinci Dünya Savaşı bitmeden toplanan Bretton Woods Konferansı'nda savaş sonrası uluslararası para sisteminin esasları belirlendi. "Altın Döviz Sistemi" (gold exchange system) adı verilen bu sistemde³ sadece Amerikan Doları altına konvertibl oluyor (1 ons altın = 35 dolar paritesine göre) ve diğer ekonomilerin parası dolar aracılığı ile altına bağlanıyordu. Bu durumda, ulusal para arzı, yine siyasi iktidarın takdiri yetkilerine göre değil, ulusal altın ve döviz rezervine göre ayarlanıyordu. Siyasi otoritenin para basma yetkisi yine kontrol altındaydı. Bu kontrolün dışına çıkarak para ar-

- 2 Altın standardının geçerli olduğu dönemlerde, para arzını arttırmak isteyen siyasi iktidar, eğer "altın sikke" kullanılıyorsa ya altın miktarını azaltarak, ya da bakır, kurşun gibi başka maddelerle ayarını bozma yoluna başvurmayı denerdi. Banknot sisteminde ise, altın rezervini aşan banknot ihracı hallerinde, banknotun altına konvertibilitesini, kısa veya uzun bir süre için, durdurma yoluna başvururdu. Her iki yöntem de hem ulusal ve hem de uluslararası ekonomik ve siyasal yaşamda istikrarsızlığa ve krizlere yol açardı. Bu vesileyle belirtilmesinde yarar olan bir başka nokta da şudur: Altın standardının uygulanması halinde "altın sikke" basma yoluyla para yaratma olanığının devlet tarafından monopolize edilmesi gerekmez, "banker" adı verilen sarraflar ile özel bankalar da piyasaya altın sikke sürebilirdi.
- 3 Altın-döviz sistemi, ilk defa Birinci Dünya Savaşı sonrasında denenmiştir. Savaş sonrası, savaşta katılan bütün devletler, azalan altın rezervlerini koruma gayretine düşmüş, bu amaçla mevcut banknotların altına konvertibilitesini askıya almaya ve altın ihracatını yasaklamaya yönelmişlerdir. Altın rezervlerinin yetersizliği, savaş öncesi altın standardına dönmeyi mümkün kılmadığı için 1922'de toplanan uluslararası Genoa Konferansı'nda Altın-Döviz Sistemi'ne geçilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece ulusal para arzı sadece altın rezervi ile sınırlı kalmayacak, döviz rezervi de para arzında dikkate alınacaktı. Bu sistem ancak 1925 yılında İngiltere'nin yeniden altın standardına dönmesi ve altın ihracatı üzerindeki ambargoyu kaldırması ile fiilen uygulanmaya başlandı. Ancak bu deney fazla uzun sürmedi ve Büyük Dünya Bunalımı'nın yol açtığı banka iflasları nedeniyle (1931) sona erdi. (Cohen, 1977, s. 83-85).

zını takdiri biçimde arttıran ülke paraları, yabancı paralar karşısında değer yitiriyor ve ilgili hükümet mutlaka bir devalüasyon (devaluation) yaparak ulusal paranın değerini düşürmeye mecbur kalıyordu.

Bu sistem, 1971 yılında ABD'nin doların altına konvertibilitesini kaldırması ile sona erdi ve yerini bu gün geçerli olan sistem "dalgalı döviz kuru" (floating exchange rate) sistemi aldı. Bu sistemde, ulusal paralar altına konvertibl olmadığı gibi, ulusal para arzı Merkez Bankası ile banka sisteminin insiyatifine terk edilmiştir. Merkez Bankası'nın siyasi iktidar karşısındaki bağımsızlık derecesi, ulusal para arzının ne ölçüde siyasi iktidarın takdiri yetkisi ile belirlendiğinin ölçüsüdür.

Refah devletinin yeni görevleri ile siyasal rekabet nedeniyle iktidarın verilemeden kaçınma eğilimini bir araya getiren çağdaş devlet, uluslararası para sisteminin koyduğu sınırlardan kurtulunca, para basımı (ve borçlanma) hızla artma eğilimine girmiştir. Enflasyon, hemen daima, siyasi iktidarın para arzını ekonominin gereklerini değil, partiler arası siyasi rekabetin gereklerini göz önünde tutarak arttırmasının bir sonucudur. Öte yandan, uluslararası bağlılığın arttığı dünyamızda enflasyon, sadece ulusal bir sorun değil, aynı zamanda uluslararası bir sorundur. Çünkü bir ulusal paranın, enflasyon nedeni ile reel değerini (satın alma gücünü) kaybetmesi, döviz kurlarının değişmesine neden olmaktadır. Sık sık değişen döviz kurları ise, başta sermaye hareketleri ile ithalat ve ihracat olmak üzere, bütün uluslararası ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü geleceğin belirsizliği (uncertainty) karar almayı güçleştirmekte ve alınan kararların riskini arttırmaktadır.

Bretton Woods Anlaşması ile kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), uluslararası para sisteminin istikrarlı bir biçimde işlemesini sağlamakla görevlendirilmiştir. Altın-kambiyo sisteminde (1945-1971) IMF'in görevi sadece döviz kurlarının istikrarını gözetmek ve bu amaçla, dış ticaret dengesi açık veren üye ülkelere kısa vadeli finansman imkânı yaratmaktı. Üye ülke ile IMF arasında imzalanan "Stand by" anlaşması, söz konusu ülkenin dış ticaret açığını kapatmak için alacağı önlemleri (bu önlemler "conditionality" diye adlandırılır), başta devalüasyon olmak üzere, belirlemekteydi. 1971 yılında dalgalı döviz kuruna geçilmesi ile birlikte IMF ile üye ülkeler arasındaki ilişkiler de değişmiştir. Ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri, yurt içi siyasi iktidarın uyguladığı iktisat politikalarının bir sonucu olduğu için, IMF 1971 öncesi döneme oranla, ulusal ekonomi politikalarını daha yakından incelemek ve üye ülkeye tavsiyelerde bulunmak durumundadır. Bu nedenle 1971 öncesinin nisbeten sınırlı koşulları yerini, IMF'in ulusal siyasi iktidarın ekonomi politikalarını yakından izleyen, eleştiren ve yol gösteren "gözetim ve denetim" (surveillance) fonksiyonuna bırakmıştır. (Goddard-Birch, 1994, s. 223). IMF'e eskiden beri yöneltilen eleştiriler bu yeni yaklaşım nedeniyle daha da artmış, IMF'in hem ulusal siyasi iktidarın egemenlik haklarını ihlal ettiği ve hem de ulusal ekonomide istenmeyen ekonomik ve sosyal sonuçlara neden olduğu öne sürülmüştür.

III. Uluslararası Ticari İlişkilerin Değişmesi

Yukarıdaki açıklamalarımız uluslararası parasal ilişkilerde, ulusal siyasi iktidarın takdiri yetkilerini arttıran bir değişim çizgisi olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, ulusal para arzını sınırlayan bir "uluslararası para sistemi"nin ortadan kalkmış olmasıdır. Gerçi ulusal para sistemini, ekonominin gereklerine göre ve sorumlu bir biçimde idare edemeyen siyasi iktidarlar, dış ticaret dengesi açık verdiği ve uluslararası finansman kuruluşlarından gerekli döviz sağlanamadığı zaman IMF'e başvurmak ve onun empoze ettiği politika önerilerine uyarak ekonomiyi yeniden uluslararası ilişkiler içine sokmak durumunda kalıyorlarsa da, bu süreç hem ulusal ekonomi ve hem de uluslararası ekonomi yönünden risk ve belirsizliği arttırmakta ve kaynak israfına neden olmaktadır.

Uluslararası ticari ilişkiler ise, en azından görünüşte, bunun tam tersi bir değişim çizgisi izlemiştir. Bretton Woods Kongresi'nden bu yana geçen elli yılı aşkın süre içinde, ulusal siyasi iktidarın dış ticaret ve dolayısıyla uluslararası ticaretteki takdiri yetkileri, imzalanan çeşitli uluslararası anlaşmalar nedeniyle devamlı biçimde azalmıştır. Bu gün, istisnai bazı uygulamalar dışında, ulusal siyasi iktidarın gümrük oranları ve kota uygulamaları başta olmak üzere uluslararası ticareti engelleyecek önlemler alması olanağı son derece sınırlı olup, bu gibi önlemlere tek taraflı olarak başvurduğunda uluslararası yargı önüne çıkmak, diğer uluslardan aynen karşılık görmek (reciprocity) ve uluslararası ilişkilerden dışlanmak gibi riskleri göze alması gerekir.

Uluslararası ticari ilişkileri düzenleyen uluslararası anlaşmaların (tek taraflı, iki taraflı ve çok taraflı) tarihi, uluslararası ticaretin tarihi ile birlikte başlar. Bu nedenle biz burada sadece Bretton Woods'dan bu yana ortaya çıkan ve konumuzu ilgilendiren bazı önemli gelişmelere değinmekle yetineceğiz.

Bretton Woods Kongresi'nde savaş sonrası dünyada sadece, yukarıda açıklandığı gibi, uluslararası parasal ilişkilerin nasıl olması gerektiği değil, aynı zamanda serbest bir uluslararası ticaretin nasıl sağlanacağı konusu da ele alınmış ve parasal sorunlar ile ilgilenecek iki uluslararası kurum (IMF ve Dünya Bankası) yanında Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization-ITO) adlı bir kuruluşun da kurulması öngörülmüştü. Ancak Amerikan kongresi, çeşitli nedenlerle kurulmasına karşı çıktığı için ITO gerçekleşmemiştir.

Bu başarısız girişime rağmen Bretton Woods'a katılan devletler Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) adı verilen bir anlaşmayı imzaladı (1947). GATT'ın temel amacı, uluslararası ticareti engelleyen her türlü engeli (tarifeler, kotalar, idari sınırlamalar gibi) ortadan kaldırmaktır. ITO'nun kurulamaması, GATT'ı fiilen bu amacı gerçekleştirmekle görevli uluslararası bir kuruluşla dönüştürdü ve düzenlediği toplantılarla dünya ticaretini serbestleştirecek bir-

çok uluslararası anlaşmanın kabulünü sağladı. "Rounds" diye anılan bu toplantıların⁴ sonuncusu 1986-1994 dönemini kapsayan ve "Uruguay Round" adı verilen uluslararası toplantıdır. Bu toplantı sonunda imzalanan anlaşma, hem daha önceki Round'ların sağladığı tarife indirimlerini daha da aşağıya çekmiş, kota uygulamasına, bazı istisnalar dışında, son vermiş ve hem de ilk defa hizmet ticaretinin genel koşullarını (General Agreements on Trade in Services-GATS), tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi ile ilgili önlemleri ve Entellektüel Ticari Haklar Genel Anlaşması'nı (The Agreement on Trade – Related Intellectual Property Rights-TRIPS) gerçekleştirilmeyi başarmıştır. Ayrıca uluslararası kuralların uygulanmasında çıkacak ihtilafların çözümü için ayrıntılı bir uzlaştırma yöntemi belirlemiştir. Uruguay Round'un önemli bir başka başarısı da vaktiyle kurulamayan Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO)'nün kurulmasını sağlamış olmasıdır. Böylelikle GATT anlaşmalarının uygulanmasını sağlayacak bir uluslararası örgüt de ortaya çıkmış olmaktadır.

Bu gün mevcut olan ve ulusal siyasi otoritenin, takdiri kararlarını sınırlayan uluslararası (GATT) ilkelerin önemlileri şöyle özetlenebilir (Jackson, 1944, s. 131-151) :

- En çok kayırılan ülke ilkesi (most-favored nation clause)
- Kotaların kaldırılması
- Tarifelerin, tarım ürünleri ile bazı istisnalar dışında, sıfırlanması veya sıfıra yaklaştırılması
- Damping yapılamaması
- Hizmet (turizm, taşımacılık, bankacılık, danışmanlık vb.) ticaretinin serbestleştirilmesi için önlemler alınması)
- Entellektüel (fikri) hakların (patent, copyright, ticari sırlar vb.) korunması
- Mali yardımların (subsidies) bazı istisnalar dışında, kaldırılması
- Devlet ihalelerinde (public procurement) vatandaş-yabancı ayrımının kaldırılması
- Tekstil ihracatını sınırlayan Multi-Fiber Arrangement (MFA)'nın tedricen kaldırılması
- Ürün standartlarının belirlenmesi
- Gönüllü ihracat sınırlamalarının kaldırılması

4 GATT roundları şunlardır :

1947-1961 İlk Roundlar
 1960-1962 Dillon Rounds
 1962-1967 Kennedy Rounds
 1973-1979 Tokyo Rounds
 1986-1994 Uruguay Rounds

Bu listeyi, daha ayrıntıya inerek uzatmak mümkünse de bu haliyle dahi ortaya koyduğu bir gerçek vardır. O da ulusal siyasi otoritelerin dış ticaret faaliyetini takdiri biçimde düzenleme olanağının önemli ölçüde ortadan kalkmış olmasıdır. Gerçi, yurt içi baskı gruplarının zaman zaman, siyasi iktidarlardan çeşitli önlemlerle ithalat yoluyla gelen yabancı rekabetini önlemelerini istedikleri, siyasi iktidarların da bu istekleri karşılamak için uluslararası anlaşmaları gözardı ettikleri bilinmektedir. Bu durumun en tipik örneği "Gönüllü İhracat Kısıtlamaları" (Voluntary Export Restraints)'dir⁵. Uluslararası anlaşmalar nedeniyle tarifeleri yükseltmemeyen ve kota koyamayan ulusal siyasi otorite, ihracatçı ülke ile anlaşmakta ve ihracatını kısıtlamasını istemektedir. Bu uygulama GATT ilkelerinin tam olarak uygulanmadığını gösterdiği kadar, belki ondan da önemli olarak, ulusal siyasi iktidarın dış ticareti dilediği gibi düzenleme gücüne sahip olmadığını göstermektedir.

Özetle söylemek gerekirse, uluslararası bağılılığın arttığı günümüzde, ulusal siyasi iktidarın dış ticareti dilediği gibi düzenleme gücü, uluslararası kurallar ve kurumlar nedeniyle büyük ölçüde sınırlanmıştır. WTO'nun kurulması ile bu sınırlama daha da artacak, ulusal yönetimler yakından izlenerek, uluslararası kurallara uymaları istenecek, uymayanlara çeşitli yaptırımlar uygulanabilecektir.

IV. Finansman Devrimi

Uluslararası para sisteminde, dalgalı kur sisteminin ortaya çıkışı ve ulusal para arzını sınırlayan herhangi bir uluslararası kriterin kalmaması "Finansman Devrimi" adı verilen ve uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkileri derinden etkileyen bir başka gelişmeye neden oldu. Ticaret dengesi fazla veren ülkelerin bu "fazla"yı değerlendirme istekleri, ticaret dengesi açık veren ülkelerin döviz ihtiyacı ile birleşince, ülkelerarası sermaye akımlarını sınırlayan tahditler birer birer ortadan kalktı ve sermaye, uluslar arasında "serbest dolaşım"a kavuştu. Uluslararası para ve finansman piyasaları alabildiğine liberalleşti: Dünyanın pek çok ülkesinde sermaye hareketlerini kısıtlayan engeller kaldırıldı ve ülkelerin para ve finansman piyasaları, şimdiye kadar eşi görülmemiş bir biçimde birbiriyle entegre oldu. Uluslararası para ve sermaye hareketliliğinin bu hızlı gelişimi, ulusal devletin hem ulusal para arzına ve hem de uluslararası sermaye akımına müdahale etmek imkânını azaltmıştır.

"Finansal Devrim" adı verilen bu olayın gerçek boyutunu ve önemini vurgulamak için bazı sayısal verileri hatırlamak yararlı olacaktır. 1990 yılı dünya ticaret

5 Gönüllü İhracat Kısıtlamaları yaygın biçimde uygulanmaktadır. Örneğin Japonya'nın AB'e yaptığı ihracatın % 40'ı ile ABD'ye yaptığı otomobil ihracatı bu tür bir kısıtlamaya tabidir. Ayrıca aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok tekstil ihracatçısı ülkenin AB ve ABD'ye ihracatı bu usulle sınırlanmıştır. GATT verilerine göre bu gün dünya ticaretinin % 40'ı, tekstil ticaretinin % 67.5'i ve tarımsal ürün ticaretinin % 50'si "tarife dışı engeller" adı verilen bu gibi kısıtlamalara tabidir.

hacmi 5.2 trilyon dolar iken 1986 yılında yalnız Londra Eurodollar Piyasası'nın işlem hacmi 75 trilyon doları aşmıştı. Bu rakam dünya ticaret hacminin 25 misline eşittir. Ticaret hacmi ile uluslararası fon akımlarının miktarı arasındaki bu büyük fark, uluslararası finansman ilişkilerinin, dış ticaret ilişkilerinden bağımsız ve ondan çok daha önemli bir konuma geldiğini gösterir. Londra, New York ve Tokyo döviz piyasalarında günlük döviz işlemi bir trilyon dolar civarında olup, bunun sadece yüzde onu, uluslararası ticaret ile ilişkilidir. (Walter, 1993, s. 197).

Finansal devrimin konumuz açısından önem taşıyan başka yönleri de vardır. Bunlardan birincisi bu devrimin ulusal ve uluslararası otoritelerden bağımsız olarak, tamamen özel piyasalarda gerçekleşmiş olmasıdır. "Euromarkets" adı verilen özel "offshore piyasaları" finansal devrimin temel kurumları olmuştur. Şirketler, devletler ve hatta uluslararası kuruluşlar, "güvenilirlikleri" ölçüsünde bu piyasalarda kendi ulusal ekonomilerindeki sınırlamalara tabi olmadan mevduat hesabı açabilmek, borç almak, borç vermek (tahvil ve/veya hisse senedi satmak veya almak suretiyle) ve çeşitli swap işlemleri yapmak imkânına sahiptir.

Finansal devrimin bir başka özelliği, haberleşme sisteminin uydular aracılığı ile gerçekleşen bilgisayarlararası bir sisteme dönüşmüş olmasıdır. Birkaç saniye içinde dünyanın herhangi bir yerindeki verileri elde etmek ve buna göre işlem yapmak mümkün hale gelmiştir. Haberleşme ve işlem hızındaki bu artış bir taraftan finansman hareketlerini çoğaltırken, diğer taraftan devletin kontrol ve düzenleme gücünü, büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur.

Uluslararası finansal piyasalar arasında oluşan bu geniş ve çok sıkı "bağlılık" hükümetlerin uyguladığı ekonomi politikaları arasında da karşılıklı bir etkileşime neden olmuştur. Mesela herhangi bir hükümetin uyguladığı bir para veya maliye politikası sonucu faiz hadlerinde meydana gelen farklılık, bir anda milyarlarca doların (mark veya yen gibi diğer rezerv paraların) bir ekonomiden diğerine akmasına ve hem çıktığı ve hem de girdiği ülke ekonomisinde ani ve çoğu defa olumsuz gelişmeler yaratmasına neden olmaktadır.

Bu durum ulusal "ekonomi politikalarının koordinasyonu" ile "finansal akımların kontrolü" konularını gündeme getirmiştir. Bu konuda çok sayıda ikili ve çoklu uluslararası görüşmeler yapılmış, anlaşmalar imzalanmıştır. AT içinde döviz kurlarının belli sınırlar içinde dalgalanmasını öngören "snake" sisteminden, aşağıda değineceğimiz "tek para" (single currency) sistemine geçilmiş, IMF, Dünya Bankası OECD ve Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) gibi uluslararası kuruluşlar, finansman hareketlerinin istikrar ve güvenini sağlamak için çeşitli öneriler ortaya atmıştır. Bunlar arasında "Basle concordo" diye bilinen ve her ülkenin kendi bankalarının uluslararası finansman hareketlerini kontrol etmesini öngören bir sözleşme (1975) ile, aynı devletler (G-10) tarafından imzalanan ve bütün bankaların % 8 oranında "riske karşı korunmuş aktif" (risk adjusted asset) bulundurmasını zorunlu kılan

“Basel Kapital Yeterliği Anlaşması” (Basel Capital Adequacy Accord), uluslararası bağlayıcılığı olan bir düzenleme örnekleri olarak kabul edilebilir.

Bu alanda en son gelişme Uruguay Round diye adlandırılan ve GATT tarafından gerçekleştirilen uluslararası anlaşmadır. GATT, bu Round’da “hizmet sektörü ile ilgili ticari faaliyetler”in uluslararası ilkelere göre düzenlenmesini sağlamayı amaçlamıştır. “Hizmet Ticareti Genel Anlaşması” (General Agreement on Trade in Services-GATS) adı verilen bu anlaşma ile (Annex 1B) hizmet sektörü ticareti ilk defa uluslararası kurallara tabi tutuluyordu. Bazılarınca, uygulama mercii olmadığı için “içi boş” ve “kâğıttan ibaret bir anlaşma” diye nitelendirilmesine rağmen (Tharow, 1996, s. 153) Uruguay Round, en başta bankacılık ile sigortacılığı kapsayan hizmet sektörü ticaretinin uluslararası kurallar çerçevesinde ele alınması gerektiğini göstermesi ve bu ihtiyacı uluslararası bir foruma taşımış olması nedeniyle tarihsel bir görevi yerine getirmiştir.

Uruguay Round’u resmen başlatan Punta Del Este Deklarasyonu’nda (1986) hizmet sektörü ile ilgili amaç şöyle açıklanmıştı. Amaç, “hizmet sektörü ticaretinin ilke ve kuralları için çok taraflı bir çerçeve oluşturmak... ve böyle bir ticaretin şeffaflık ve gittikçe artan bir serbesti içinde gelişmesini sağlamak”tı. (Underhill, 1993, s. 128). Bu amaca ulaşmak için de, tıpkı mal ticaretinde olduğu gibi, ilgili hizmetin “ulusal hizmet olarak kabul edilmesi” (national treatment) ve “karşılılık ilkesi” (principle of reciprocity) ile “en çok kayırılan ülke ilkesi” (most favored nation)’nin uygulanması öngörülmüştür.

Bütün bu düzenlemeler finansman sektöründe de, tıpkı uluslararası ticarete olduğu gibi, ulusal siyasi iktidarın düzenleme yetki ve gücünün sınırlandığını düşündürecek niteliktedir.

V. Ulusal Egemenlik Sorunu

Uluslararası para sistemi ile uluslararası ticaret ve sermaye hareketi sistemine ait incelemelerimizin ortaya koyduğu sonuç şudur: Uluslararası ekonomik ilişkilerin şimdiye kadar görülmedik biçimde artması, uluslararası işbirliğini ve koordinasyonu gerekli kılmıştır. Uluslararası ekonomik (ve siyasi) ilişkilerin barışçı ve istikrarlı bir biçimde devamı, ancak bu işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına bağlıdır.

Bu işbirliğini ve koordinasyonu sağlamak amacıyla çeşitli uluslararası örgütler kurulmuştur. Bunlardan özellikle iki tanesi çok önemlidir. IMF dünya para sisteminin, GATT ve bundan sonraki uygulayıcısı olan WTO, dünya ticaret sisteminin yürütülmesi görevini yüklenmiştir. Esas konumuzu oluşturan “uluslararası anayasal” düzen yönünden bir sonuca varmadan önce sorulması gereken bir soru daha vardır: Uluslararası kuruluşların varlığı ve görevleri nedeniyle giriştikleri faaliyet ulusal egemenliğe bir saldırı niteliği taşır mı? Bir başka deyişle; uluslararası bir otorite ile ulusal otoritenin işbirliği, “ulusal egemenlik” kavramı ile bağdaşır mı?

NATO, OECD ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı (UN) gibi uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasıyla gündeme gelen bu konu Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere çeşitli ekonomik entegrasyon hareketleri nedeniyle güncelliğini halâ korumaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'nin gerçekleşmesi ve Birliğin Komisyon, Konsey ve Parlamento gibi ulusal devlet üstü (supra-national) otoritelerinin, üye devletlerin uyacağı kuralları belirlemesi ve bu kurallara uyulmasını zorunlu kılması, ulusal devlet - devlet üstü otorite ilişkileri yoğun biçimde tartışılan bir konu haline getirmiştir. Bunun en son örneği AB'de tek para sistemini gerçekleştirmek amacıyla imzalanan Maastricht Anlaşması'dır. 1991 yılında imzalanan bu anlaşma ile AB ülkelerinin kendi ulusal paraları yerine "Euro" adı verilen tek bir paraya geçmeleri ve kurulan Avrupa Merkez Bankası aracılığı ile tek para sisteminin işletilmesi öngörülmüştür. Öngörülen ilk tarihte (1 Ocak 1997) yürürlüğe giremeyen tek para sistemi, bu sistemi benimsemeye hazır halde bulunan üyelerin katılımı ile 1 Ocak 1999'da fiilen gerçekleştirilecektir⁶.

Maastricht Anlaşması, tek para sistemine geçilebilmesi için, üye ülkelerin para ve maliye politikalarının, dolayısıyla temel makro göstergelerin birbirine yakınlaştırılması gereğini önemle belirtmiştir. "Yaklaşma Kriterleri" (Convergence Criteria) adı verilen ve üye ülkelerin gerçekleştirmesi zorunlu koşullar şunlardır (Treaty on European Union [Maastricht Treaty], 1992) :

1. Üye ülkenin enflasyon oranı, Avrupa Para Sistemi (EMS) içinde yer alan en düşük enflasyon oranına sahip üç ülke ortalamasından % 1,5'dan daha fazla olmayacaktır.
2. Üye ülkenin uzun dönem faiz oranı, en düşük faiz oranına sahip üç ülke ortalamasından % 2'den fazla olmayacaktır.
3. Üye ülke döviz kurunu en az iki yıl Avrupa Para Sistemi'ne ait Döviz Kuru Mekanizması (ERM)'nin düşük dalgalanma marjı içinde tutacak, yeni bir ayarlama yapmayacaktır.
4. Üye ülkenin bütçe açığı GSMH'sının % 3'ünü geçmeyecektir.
5. Üye ülkenin kamusal borcu (government debt) GSMH'sının % 60'ını geçmeyecektir⁷.

6 İngiltere ve Danimarka, üyelik koşullarını gerçekleştirebilirler dahi, tek para sisteminden çıkabilme haklarını saklı tutmuşlardır.

7 Burada "kamusal" olarak çevirdiğimiz "government" kavramı Maastricht Anlaşması'na ekli "Aşırı Açık İşlemi Hakkında" (On the Excessive Deficit Procedure) başlığını taşıyan Protokol'un 2. Maddesine göre "merkezi hükümet, yerel yönetim ve sosyal güvenlik fonları"ni kapsamaktadır. Bu vesile ile Mundell'in dış kamu borçlarının siyasi rekabet nedeniyle arttığını, borçların ödenmesinin de gelecek iktidarlara bırakıldığını ve bu nedenle borç miktarının anayasal bir sınırla sınırlandırılmasının gerekli olduğunu belirttiğine değinmek yararlı olacaktır. (Mundell, 1989, s. 6).

Bu koşulların ulusal siyasi otoritenin takdiri yetkilerine, özellikle maliye ve para politikalarına, önemli ölçüde sınırlama getirdiği açıktır. Bu nedenledir ki ulusal egemenlik ile uluslar üstü otoritenin yetkileri arasındaki ilişki yeniden önemli bir tartışma konusu olmuştur.

Maastricht Anlaşması, konumuz yönünden bazı aydınlatıcı ipuçları verebilecek önemdedir. Herşeyden önce ulusal para arzını kontrol altında tutacak, uluslararası bazı kuralların olmaması halinde döviz kurlarında istikrarı sağlamak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle altın veya altın-döviz standartlarının geçerli olmadığı bir dünyada ulusal para arzının kontrolü, siyasi iktidarın izleyeceği para ve maliye politikalarının kontrolünü gerektirir. Bunun için de Maastricht Anlaşması'nda belirlendiği gibi "enflasyon oranı" (ki bu oran doğrudan doğruya para arzındaki gereksiz artışları yansıtır), "bütçe açığı" ve "kamu borçları / GSMH" oranı gibi temel göstergelerin kontrolü gerekir.

Ulusal siyasi otoritenin bu şekilde sınırlanması, egemenlik haklarının ihlali sayılabilir mi? Yoksa, globalleşen dünyamızda "egemenlik" kavramı, önemini yitirmiş ve eskimiş bir kavrama (anachronism) mı dönüşmüştür? Konu, AB açısından ele alındığı zaman ulusal devlet - ulus üstü (supranational) otorite çelişkisi olarak tartışılmaktadır. Gerçi biz IMF, GATT ve WTO gibi kuruluşları "uluslar üstü" kuruluşlar olarak değil "uluslararası" kuruluşlar olarak düşünüyor isek de, bu kuruluşlara ulusal hükümetleri kontrol etmek ve daha önemlisi bu hükümetleri bazı kurallara uymaya zorlamak yetkisi verileceğine göre, bu kuruluşları da AB'nin organları gibi olmasa da, "uluslar üstü" saymak yerinde olacaktır.

Ulusal devlet - uluslararası otorite ilişkisi, literatürde iki zıt görüşe göre ele alınmaktadır. Bir gruba göre haberleşme teknolojisindeki devrim, çevre sorunlarının önem kazanması ve en önemlisi ekonominin globalleşmesi çeşitli siyasi iktidarlardan arasındaki ilişkileri öylesine köklü biçimde sarsmıştır ki "egemenlik" kavramı anlamını yitirmiştir. (Camillieri - Falk, 1992; Newman, 1994'den). Bir başka gruba göre ise, uluslararası bağıllık ne kadar artmış olursa olsun egemen ulusal devlet "halâ canlı ve halâ etkindir." (Jackson - James, 1993, Newman 1994'den). Bu iki zıt görüşü tartışmak, amacımız dışındadır. Ancak çağımızın iki önemli gerçeğine değinmek, çalışmamızın sonucuna ulaşmak yönünden gerekli görünmektedir.

Birinci gerçek uluslararası bağımlılığın, önceden hiç görülmemiş biçimde artmış olmasıdır. Başta sermaye ve teknoloji olmak üzere, üretim faktörleri uluslar arasında hızlı bir dolaşım imkânına kavuşmuştur. Yakın zamana kadar bir sanayi kuruluşu, hammadde temininden nihai ürünün pazarlanmasına kadar bütün aşamaları bir "dikey entegrasyon" içinde gerçekleştirirken şimdi "endüstri içi" (intraindustry) adı verilen ve üretimin çok değişik ülkelerde yerleşik olarca, bazen yüzlerce küçük firmanın ürettiği ara malların toplamıyla sağlandığı bir "yatay entegrasyon" tipi doğmuştur. Sermayenin uluslararası hareketliliği, enformasyon teknolojisinin de etkisiyle,

son derece artmıştır. Ülkelerarası döviz kuru ve faiz haddi farklılıklarını izleyen “sıcak para” akımları bazısı olumlu bazısı olumsuz, ciddi ekonomik ve siyasal etkiler yaratmaktadır. Atmosfer ve Okyanus gibi dünya ortak kullanım alanlarında meydana gelen çevre sorunları, bütün ülkelerin ortak sorunları haline gelmiştir. Kısacası bütün uluslar bir “dünya ekonomisi”nin şemsiyesi altında birbirine bağlanmıştır.

İkinci gerçek, bu yoğun bağımlılığın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır: Her ulusun ekonomi politikası, bir başka ulusun ekonomi politikası üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. Dolayısı ile ulusların ekonomi politikalarını birbiriyle koordine etmek, dünya ekonomisinin istikrarlı gelişmesi için zorunlu hale gelmiştir.

VI. SONUÇ

Bu iki gerçeğin tesbiti bizi “uluslararası ekonomik anayasal düzen” konusuna getirir. Ulusal ekonomik anayasa, bilindiği gibi siyasi iktidarın ekonomik yaşama yapacağı müdahaleyi sınırlamak ve bu suretle hem ekonomik istikrarı sağlamak ve hem de birey özgürlüklerini siyasi iktidara karşı korumak amacı ile ortaya çıkmıştır. Maastricht Anlaşması'nın yukarıda AB üyesi ülkeler için belirlediği “yaklaşım kriterleri” ile Anayasal İktisat'ın önerdiği kurallar tamamen aynıdır. Bunun ifade ettiği anlam ise şudur: Eğer siyasi iktidarlar Anayasal İktisat'ın önerdiği kurallar ile sınırlanmış olsaydı, uluslararası bir anlaşma veya uluslararası bir kurum tarafından ayrıca sınırlanmalarına gerek kalmayacaktı.

Siyasi iktidarların, siyasi partiler arası, kısa vadeli rekabet nedeniyle; harcama, vergileme ve para basma başta olmak üzere çeşitli ekonomik müdahale araç ve imkânlarını, anayasal kurallarla sınırlandırmaya hevesli olmadıkları çeşitli ülke deneyleri ile ortaya çıkmıştır. Bu durumda adı ister UN, IMF, GATT, WTO isterse AB olsun bir uluslararası kurumun, ulusal siyasi otoriteleri, çeşitli ekonomik politikalarının belirlenmesi ve uygulamasında sınırlaması gerekli ve yararlıdır.

Böyle bir önerinin benimsenmesi; işsizlik, enflasyon, ekonomik geri kalmışlık ve gelir bölüşümündeki bozukluk gibi ekonomik sorunlarla uğraşmak zorunda kalan ülke iktisatçıları ve siyasetçileri tarafından imkânsız görülebilir. Oysa ki dünya para, finansman ve ticaret sistemindeki gelişmeler dikkate alındığında ve bir ülke ekonomik sorunlarının pek çoğunun, yanlış tercihlere göre kullanılan siyasi iktidar olduğu gerçeği hatırlandığında, bu öneri hayalci değil, gerçekçi görünecektir.

Böyle bir öneri kabul edilirse, üzerinde düşünülmesi gereken soru uluslararası anayasal düzenin nasıl ve hangi kurumlar eliyle kurulacağıdır. Yukarıdaki açıklamalarımız bu konuda iki güçlü adayın IMF ve WTO olduğunu düşündürmektedir. Gerçekten de bu iki kurum (WTO'dan önce GATT) uluslararası parasal sistem ile uluslararası ticaret ilişkileri yönünden önemli kurallar getirmiş ve bunların uygulanmasını sağlamıştır.

IMF yönünden bir değişiklik önerisinde bulunmak mümkün ve yararlı görünmektedir. Bilindiği gibi IMF'in bir üye ülke ile ilişkisi, o üye ülkenin cari dengesinin bozulması ve IMF'den yardım istemesi ile kurulmakta, IMF'in uyulmasını istediği kurallar 'stand by anlaşması' ile belirlenmektedir. Bir başka deyişle IMF, üye ülke ekonomisinde bir dengesizlik ortaya çıktıktan sonra, olaya müdahale etmekte ve gerekli önlemleri almaktadır. IMF'e verilecek yeni görev, Maastricht Anlaşması'ndakine benzer bir dizi "yaklaşım kriterleri" belirlemek ve üye ülkelerde bu kriterlerin seyrini periyodik olarak incelemek olabilir. Böylece üye ülkedeki aksama, uluslararası ilişkileri olumsuz yönde etkileyecek kadar şiddetlenmeden kontrol altına alınabilir.

WTO'nun kurulmuş olması, GATT'ın bu güne kadar gösterdiği başarılı çalışmanın daha etkili ve sürekli bir döneme gireceğini düşündürmektedir. Dünya ticaretinin gündeminde yer alan pek çok sorunun WTO tarafından düzenlenecek yeni "roundlar" ile çözümleneceğini ümit etmek aşırı bir iyimserlik değildir.

Kendini uluslararası siyasi ilişkiler ile sınırlandırmış görünen Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın IMF ve WTO ile daha sıkı ilişkiler kurması ve koordineli bir çalışma içine girmesi de ayrıca yararlı olacaktır. (Haq, 1995).

Burada önemle belirtilmesi gereken nokta; bunlar ve bunlara benzer uluslararası kuruluşların koyduğu kuralların, ancak ulusal devletin, anayasal usullerine göre benimsenmesi ve ulusal bir yasa niteliği kazanması halinde söz konusu devleti bağlayıcı hale geleceğidir. Konu bir uluslararası hukuk konusu olup, yasa koyma yetkisinin devlet üstü bir kuruluşa bırakılması veya "çifte yasama gücü"nin varlığı gibi bir durum söz konusu değildir. (Kirchner, 1997).

Ulaştığımız sonucu şöyle özetlemek mümkündür: Bir "anayasal düzen", birbirinden bağımsız ve davranışlarında özgür ünitelerin, ekonomik ve siyasal istikrar gibi bir "kamusal mal" üretmek amacıyla bir araya gelmelerini ve gönüllü tercihleriyle uymayı kabul ettikleri "kurallar bütünü"nü ifade eder. Böyle bir tanımın dünya ekonomisine uygulanması ve bir "uluslararası anayasal düzen" yaratılması yukarıda açıkladığımız nedenlerle, hem gerekli ve hem de mümkündür.

* * *

Summary

One new branch of the theory of Public Choice, Constitutional Economics, aims to limit the discretionary power of the governments. In this article we suggest that this approach can be applied to the civilized world through international agreements such as the GATT and the Maastricht Treaty and international organizations like OECD, IMF and WTO.

Of course the best solution is marketled solution. However, as the market led solution needs a long time to be realized, the second best solution is to reach this goal, for the time being, through unternational agreements and institutions. We call this an 'International Constitutional Order'.

KAYNAKLAR

- Camilleri, J.A. - Jim Falk; *The End of Sovereignty?* (E. Elgar, 1992).
- Cohen, B.J.; *Organizing The World's Money* (London: Basic Books, 1997).
- Council of The European Communities; *Treaty On European Union* (Maastricht Treaty), (Brussels: 1992).
- Goddard, C.R. - M.H. Birch; "The International Monetary Fund" İ. Goddard, C.R. ve dięerleri (Eds.) *International Political Economy* (London: Lynne Rienner, 1996).
- Haq, M. Ve dięerleri (Eds.); *The UN and the Bretton Woods Institutions. New Challenges for the Twenty - First Century*, (London: Macmillan, 1995).
- Held, D.; "Democracy, the Nation - State and the Global System" İ. Held, D. (Ed.) *Political Theory Today* (Polity Press, 1991).
- Jackson, J.H.; "Managing the Trading System: The World Trade Organization and the Post - Uruguay Round GATT Agenda" İ. Kenen, P.B. (Ed.) *Managing The World Economy* (Washington: Institute for International Economics, 1994).
- Kirchner, C.; "Competence Catalogues and the Principle of Subsidiarity in a European Constitution" İ. *Constitutional Political Economy*, Vol. 8. No. 1, 1997, s. 71-88.
- Mundell, R.A.; "Perspectives on Debt and Adjustment". İ. *Economic Impact* No. 68, 1989/3.
- Newman, M., "Sovereignty, Public Power and the Economy", İ. Brouwer, F. ve dięerleri (Eds.) *Economic Policy Making and The European Union* (Federal Trust, 1994).
- Savaş, V.F.; *Anayasal İktisat*, 3. Baskı (İstanbul, Avcıol Matbaası, 1997).
- Thurow, L., *The Future of Capitalism*, (London: N. Brealey Pub., 1996).
- Underhill, G.R.D., "Negotiating Financial Openness: The Uruguay Round and Trade in Financial Services" İ. P.G. Cerny (Ed.) *Finance and World Politics* (London: E.Elgar, 1993).
- Walter, A.; *World Power and World Money - The Role of Hegemony and International Money Order*, (New York: Harvester - Wheatsheaf, 1993).